

Een leesbibliotheekhouder op Begraafplaats Groenesteeg

Op zoek naar C.C. van der Hoek

RICK HONINGS

In het najaar van 2011 bracht ik een bezoek aan Begraafplaats Groenesteeg in Leiden. Dit oorspronkelijk in 1813 aangelegde kerkhof op de oostelijke verdedigingswal van de stad is een paradijs voor de degenen met een voorliefde voor de negentiende eeuw. Tal van bekende neerlandici vonden er hun laatste rustplaats, zoals Jan ten Brink en Matthias de Vries. Ook de arabist Christiaan Snouck Hurgronje en de historicus Robert Fruin zijn er begraven. Voor de Bilderdijkaan valt er eveneens genoeg te genieten: Matthijs Siegenbeek (met wie Willem Bilderdijk een vete uitvocht) ligt er, evenals Lucas Egeling (de predikant die in 1822 Isaïc da Costa doopte) en Lodewijk Caspar Luzac (Bilderdijks financieel adviseur). Die dag kwam ik echter niet voor hen.

Na lang zoeken vond ik uiteindelijk het verweerde graf van wie ik zocht: C.C. (Christiaan Catharinus) van der Hoek (1793-1876) (afb. 1, Kl. VI). Zijn familienaam, lang geleden in de grafsteen gebeiteld, was slechts met grote moeite leesbaar. Ooit was Van der Hoek de bekendste leesbibliotheekhouder van de stad. Nicolaas Beets vereeuwigde hem in zijn *Camera obscura* (1839), in het verhaal 'Gerrit Witse', waarin de hoofdpersoon meldt dat hij 'dank zij den gediensigen zorgen van één Van der Hoek' op de hoogte was van de nieuwe boeken.¹

Dat ik Van der Hoeks graf gelokaliseerd had, was voor mij niet minder dan een historische sensatie. Ik had mij verdiept in kranten, catalogi en andere bronnen, waarin ik veel te weten was gekomen over de negentiende-eeuwse leescultuur in Leiden, maar het was Van der Hoeks graf dat mij het gevoel gaf het verleden te kunnen aanraken.² Dichter bij de leesbibliotheekhouder kan men niet komen. Er is maar weinig persoonlijk van Van der Hoek bewaard gebleven. Een portret van de man is helaas niet overgeleverd.

Van der Hoeks activiteiten

Toch heeft de inmiddels nagenoeg vergeten Van der Hoek een belangrijke rol gespeeld in het culturele leven zijn tijd. De negentiende eeuw was de eeuw van het lezen. Het

¹ Nicolaas Beets, *Camera obscura*, ed. Willem van den Berg, Henk Eijssens, Joost Kloek en Peter van Zonneveld, 2 dln. (Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep, 1998), dl. 1, p. 269.

² Rick Honings, 'Een zoet vergif voor verstand en hart. De ontwikkeling van de leescultuur in Leiden, 1760-1860', *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 127 (2011), pp. 263-289.

Afb. 1 Het verweerde graf van C.C. van der Hoek, gefotografeerd in 2011. Foto: Max van Duijn.

analfabetisme daalde sterk en de mogelijkheden om te lezen namen toe. Waren de meeste leesvoorzieningen in de achttiende eeuw vrijwel uitsluitend toegankelijk geweest voor een bevoorrechte elite, in de vroege negentiende eeuw werden ook 'gewone' mensen steeds meer in de gelegenheid gesteld om te lezen, al bleef een privébibliotheek een luxe. Dankzij de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen werden overal Nutsbibliotheken opgericht, zoals in Leiden in 1823.

Toen was Van der Hoek al een jaar actief. Hij dreef sinds 1822 een kantoorboekhandel op de Breestraat in Leiden, en had een assortiment aan 'Schrijf-, Kantoor- en Teekenbehoefens' op voorraad. Daarnaast kon men bij hem, zo kunnen we afleiden uit krantenadvertenties, terecht voor Franse jeugdboeken, die hij uit Parijs ontving, voor kinderboeken ('geschikt tot St. Nikolaas Geschenkjes'), spelletjes en Nederlandse, Franse en Duitse almanakken. En naast de populaire werken van Lord Byron en Walter Scott verkocht hij ook nog bladmuziek.³

Zoals veel boekhandelaren combineerde Van der Hoek de verkoop van boeken met het uitgeven ervan. Bekende werken uit zijn fonds zijn *De Masquerade* (1835) van Nicolaas Beets en Jacob Geels *Onderzoek en phantasie* (1838). Als ondernemer was hij betrokken bij de politieke actualiteit en het sociale welzijn in de stad. Na de zelfmoordactie van Jan van Speijk legde hij in zijn winkel een intekenlijst tot deelneming in het

³ Informatie ontleend aan advertenties in: *Leydse courant*, 25 oktober 1822, 4 december 1822, 18 augustus 1823, 14 december 1825, 16 april 1827, 26 november 1827.

op te richten monument.⁴ Van der Hoek was bovendien regent van het Leidse Huiszittenhuis (dat zich richtte op de bedeling van armen) en collecteerde voor de nabestaanden van choleraslachtoffers.⁵

Van der Hoek was niet alleen boekhandelaar en uitgever, maar ook eigenaar van een commerciële leesbibliotheek, het Nederlandse equivalent van de Engelse *circulation library*. Zijn collectie was, evenals zijn winkel, ondergebracht op Breestraat nummer 111. Lezers konden er tegen betaling terecht om boeken te lenen. Bijzonder is dat de catalogus van zijn collectie, uitgegeven in 1822, is overgeleverd, inclusief een groot aantal aanvullingen hierop tot in de twintigste eeuw.⁶ Het is een fascinerende bron voor onderzoek naar de literaire smaak. Bernt Luger, die een gedeelte van Van der Hoeks boekencollectie zelf had weten te verwerven, heeft er in de jaren zeventig en tachtig enthousiast over gepubliceerd.⁷ Luger verrichtte zijn onderzoek echter in het pre-internettijdperk. De laatste jaren is er dankzij de digitalisering van de *Leydse courant* veel nieuwe informatie beschikbaar gekomen.⁸

Van der Hoeks Leesmuseum

Minder bekend is dat C.C. van der Hoek niet alleen een leesbibliotheek bezat, maar ook een 'Leesmuseum'. In 1819 werd in Leiden zo'n 'museum' opgericht, naar het voorbeeld van Rotterdam en Amsterdam, op initiatief van zeven Leidse notabelen. Volgens hen stelden veel burgers belang in het lezen van de beste tijdschriften. Maar van de bestaande leesinrichtingen was er geen die aan dit oogmerk beantwoordde. Daarom maakten ze afspraken met boekverkoper Johannes van Thoir, die reeds tal van jaren over een leesinrichting op de Garenmarkt beschikte. De collectie was eerder verloren gegaan bij de buskruitramp van 1807, maar was nadien weer opgebouwd. Van Thoir was bovendien de organisator van een leeskring, waarvan de abonnees de bladen aan huis bezorgd kregen. Het Leesmuseum zou deze taak overnemen. Aanvankelijk huisvestte men de instelling in Van Thoirs woning op de Nieuwe Rijn.⁹

Op 14 juni 1822 meldde de *Leydse courant* dat de jonge boekverkoper C.C. van der Hoek zich in Leiden had gevestigd. Daarvoor had hij in Den Haag gewerkt, bij de firma van de Gebroeders Van Cleef. Hij nam de winkel en leesbibliotheek van de Gebroe-

4 *Leydse courant*, 21 februari 1831.

5 *Ibidem*, 13 juli 1849.

6 Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO), inv. nr. LB 75250, *Catalogus der lees-bibliotheek van C.C. van der Hoek*, 1822, met diverse aanvullingen; inv. nr. 75252, *Catalogus der leesbibliotheek in den boekhandel van de firma Gebroeders van der Hoek*, 1873, met 1e-8e vervolg 1888-1895.

7 Bernt Luger, 'Een 19^e-eeuwse leesbibliotheek', *De negentiende eeuw*, 2 (1978), pp. 125-133; Bernt Luger, 'Wie las wat in de negentiende eeuw? Een verkenning', in Willem van den Berg en Peter van Zonneveld (red.), *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw. Twaalf verkenningen* (Utrecht: HES, 1986), pp. 46-68.

8 Te raadplegen via <<http://leiden.courant.nu>>.

9 Universiteitsbibliotheek Leiden (UB Leiden), *Annonce betreffende de oprichting van een Lees-Museum*, Portef 130.

Afb. 2 Foto uit 1870 van de 'Boekhandel en Leesinrichting' Van der Hoek. Op de voorgrond de gebroeders H.M. en C.W. van der Hoek. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken, PV30325.56.

ders Murray alsook de leesinrichting van Van Thoir over. Van der Hoek was voornemens een grote leesbibliotheek te stichten. Met zijn komst verplaatste hij het Leesmuseum naar de voormalige woning van de Murrays, Breestraat 111, tegenover het stadhuis (afb. 2).

Van der Hoek – een ‘geschikt en bescheiden man’ en een ‘vaardig uitgever’, aldus een tijdgenoot¹⁰ – stelde zich van meet af aan actief op. Zo werd hij lid van de het Leidse departement van de Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen en contribuant van de Leidse Maatschappij van Weldadigheid, die de armoede bestreed. Ook trad hij toe tot de Leidse afdeling van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen. In het maatschappelijke en culturele leven van Leiden was hij een spin in het web.

Het nieuwe Leesmuseum op de Breestraat was dagelijks van tien tot tien geopend. Het beschikte over comfortabele, verwarmde vertrekken. Leden konden er tijdschriften, kranten en Nederlandse en buitenlandse wetenschappelijke bladen lezen. Bovendien waren er ‘verversingen’ beschikbaar. Het Leesmuseum vervulde dus ook een gezelligheidsfunctie. In die zin leek het enigszins op een koffiehuis, maar dan gericht op de meer beschaafde burger.¹¹

De verhuizing vormde de aanleiding om een nieuw reglement op te stellen.¹² Men kon slechts lid worden na een ballotage, zoals bij een genootschap. Gewone leden dienden permanent, buitengewone leden enige tijd in Leiden te verblijven. Studenten kregen pas in hun derde jaar toegang. De gewone leden waren onderverdeeld in drie ‘klassen’. Leden uit de eerste klasse betaalden zestien gulden contributie per jaar en mochten zowel in het museum als thuis lezen. Leden uit de tweede klasse betaalden veertien gulden en kozen ervoor alleen in het museum te lezen. Voor leden die slechts thuis tijdschriften wilden lezen, was de derde klasse bedoeld, waarvan het lidmaatschap tien gulden kostte. Ook vrouwen mochten daar gebruik van maken. Zij hadden weliswaar geen toegang tot het Museum zelf, maar kregen zo wel de gelegenheid om thuis te lezen. Het bestuur bestond uit vijf commissarissen. In februari vond telkens de ledenvergadering plaats, waar ze dan financiële verantwoording aflegden.

Van der Hoeks leesbibliotheek

Toen Van der Hoek zich als boekverkoper in Leiden vestigde, nam hij, zoals gezegd, ook de collecties van de leesbibliotheken van de gebroeders Murray en Van Thoir over, die hij verder uitbreidde. Op maandag 7 oktober 1822 vond de officiële opening plaats.¹³ Tegen een contributie van fl. 9.50 per jaar konden abonnees boeken uit Van der Hoeks collectie veertien dagen lang lenen. Omdat het Leesmuseum in dezelfde ruimte was gevestigd als de leesbibliotheek, mochten de leden ervan ook gebruikmaken van de collectie van de bibliotheek. Een exemplaar van de catalogus van de lees-

¹⁰ G. Groen van Prinsterer, *Schriftelijke nalatenschap*, dl. 2 (’s-Gravenhage: M. Nijhoff, 1925), pp. 149 en 216.

¹¹ Vergelijk Jeroen van Zanten, *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedaard. Politieke discussie en oppositievorming 1813-1840* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2004), p. 56.

¹² UB Leiden, *Reglement voor het Lees-Museum* [z.j.], inv. Portef 130.

¹³ *Leydse courant*, 30 september 1822.

bibliotheek was in het museum voorhanden. Deze gaf Van der Hoek in 1822 uit, met daarin de titels van meer dan drieduizend boeken. Als er een aanvulling uitkwam, plaatste hij steevast een advertentie in de *Leydse courant*. Naast tijdschriften waren vooral stichtelijke werken vertegenwoordigd. Dat gold ook voor romans, dichtbundels en toneelstukken, zowel uit binnen- en buitenland.

Van der Hoeks bibliotheek werd regelmatig met nieuwe Nederlandse, Engelse, Franse en Duitse boeken aangevuld. In de krantenadvertenties is de groei goed te volgen. In 1847 bevatte deze volgens Van der Hoek 9600, in 1849: 9800, in 1852: 10310, in 1853: 10495 en in 1855: 10930 titels.¹⁴ Zijn onderneming was een succes en zette een trend, want na hem werden er diverse andere leesinrichtingen gesticht. Zo had Jacob Wouter Dauw Lem een zaak in de Donkersteeg. Toen hij in 1883 stierf, kwam ook hij terecht op het kerkhof Groenesteeg.

Van der Hoeks einde

Zijn omvangrijke leesbibliotheek droeg Van der Hoek in 1856 over aan zijn twee zonen, Hendrik Marinus en Casparus Willem, die de firma omdoopten in Gebroeders Van der Hoek.¹⁵ Vanaf dat moment richtte vader Van der Hoek zich op andere werkzaamheden. Zo was hij praeses van de regenten van het Coninckshof, het in 1773 gestichte hofje aan de Oude Vest, waar arme dames op leeftijd hun laatste jaren doorbrachten. In 1873 hield hij, ter gelegenheid van de viering van het honderdjarig bestaan ervan, een gloedvolle toespraak in verzen.¹⁶

De laatste jaren van zijn leven werd hij door onheil getroffen. Op 18 november 1869 stierf zijn echtgenote, Jacoba Johanna Nagtglas-Versteeg, 81 jaar oud, na een 'allergelukkigste' echtverbinding van 52 jaar.¹⁷ Ze waren op 9 mei 1817 getrouwd en hadden in 1867 hun gouden bruiloft gevierd.¹⁸ Het was niet het eerste sterfgeval, want in 1868 was hun dochter Cornelia Henrietta, die met haar man naar Nederlands-Indië was vertrokken, te Soerabaja overleden.¹⁹ In 1873 verloor hij behalve een schoonzoon ook nog een dochter.²⁰

Uiteindelijk moest hij er ook zelf aan geloven. Van der Hoek stierf op 21 oktober 1876, 83 jaar oud. Dat hij in Leiden geen onbekende was, blijkt uit het feit dat er in de krant verslag werd gedaan van zijn begrafenis. Op de begraafplaats Groenesteeg werd zijn stoffelijk overschot vier dagen na zijn dood ter aarde besteld, 'in tegenwoordig-

¹⁴ Ibidem, 13 december 1847; 31 augustus 1849; 1 november 1852; 5 oktober 1853; 1 oktober 1855.

¹⁵ *Leydse courant*, 2 mei 1856. Vergelijk Paul Hoftijzer en Kasper van Ommen, *Langs Leidse letters. Een boekhistorische wandeling* (Leiden: Primavera Pers, 2008), p. 28.

¹⁶ *Leydse courant*, 4 juni 1873.

¹⁷ Ibidem, 20 november 1869.

¹⁸ *'s Gravenhaagsche courant*, 14 mei 1817; *Leydse courant*, 17 mei 1869.

¹⁹ *Leydse courant*, 9 september 1868.

²⁰ Ibidem, 6 mei 1873; 16 december 1873.

heid van een groot aantal belangstellenden.' Hier werd hij herenigd met zijn echtgenote, in het graf dat thans nummer 129 draagt. In de *Leydse courant* memoreerde men Van der Hoeks maatschappelijke betrokkenheid en de actieve rol die hij bij diverse – direct of indirect aan de Nederlands Hervormde Gemeente verbonden – instellingen had gespeeld, waarbij zijn zorgvuldigheid en onpartijdigheid geprezen werden. Aan het graf bewierookte men de 'onverdroten lust tot arbeid, die den overledene bezielde tot op lateren leeftijd' en zijn 'waren' godsdienstzin, zodat de krant kon opmerken: 'de nagedachtenis van zulk een braaf, algemeen hooggeacht vader was voor zijne kinderen, zelfs reeds aan de groeve, een vertroosting.' Tot slot dankte de oudste zoon alle aanwezigen voor de laatste eer die ze zijn vader hadden bewezen.²¹

Van der Hoek mocht dan overleden zijn, de leesinrichting die hij in 1822 had gesticht zou tot 1937 blijven bestaan. Daarna werd de firma overgenomen door Burgersdijk & Niermans; de bibliotheek werd opgeheven en de boekencollectie verkocht.²² Als je tegenwoordig over de Breestraat loopt en een blik werpt op de etalage van boekhandel Van Stockum op nummer 113, is het goed om je te realiseren dat zich daarnaast ooit de zaak van C.C. van der Hoek bevond. Daarvandaan is het een kwartier wandelen naar de begraafplaats Groenesteeg.

²¹ Ibidem, 26 oktober 1876.

²² Luger, 'Een 19e-eeuwse leesbibliotheek', p. 129; Hofrijzer en Van Ommen, *Langs Leidse letters*, p. 28.

